

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی الهیات و معارف اسلامی - علوم قرآن و حدیث

بررسی عبادت‌ها در ادیان آسمانی (اسلام،
مسیحیت و یهودیت) بر مبنای قرآن و حدیث

به وسیله‌ی

مریم فانی

استاد راهنما

دکتر علی اکبر کلانتری

اسفند ۱۳۸۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

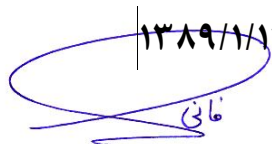
به نام خدا

اظهارنامه

اینجانب مریم فانی دانشجوی رشته‌ی الهیات و معارف اسلامی گرایش علوم قرآن و حدیث دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی اظهار می‌کنم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: مریم فانی

تاریخ و امضا: ۱۳۸۹/۱/۱۴

فانی

به نام خدا

بررسی عبادت‌ها در ادیان آسمانی (اسلام، مسیحیت و یهودیت) بر مبنای قرآن و حدیث

به وسیله ی:

مریم فانی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی
از فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی :

الهیات و معارف اسلامی

از دانشگاه شیراز

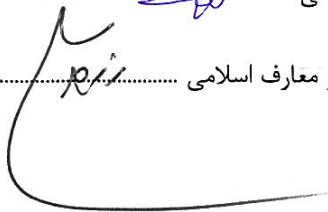
شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه : عالی

دکتر علی اکبر کلانتری ، استادیار بخش الهیات و معارف اسلامی (استاد راهنما).....

دکتر مهدی احمدی، استادیار بخش الهیات و معارف اسلامی

دکتر محمد هادی زبرجد، استادیار بخش الهیات و معارف اسلامی

اسفند ۱۳۸۸

تقدیم به:

این پایان نامہ را بہ سہ پیامبر بزرگوار حضرت محمد (ص) حبیب اللہ، حضرت عیسیٰ (ع)
روح اللہ و حضرت موسیٰ (ع) کلیم اللہ تقدیم می کنم.

سپاسگزاری

ستایش خدایی که لباس عزت و ردای کبریایی را تنها به قامت رسای خود استوار و زیبا ساخت و ثنا خدایی را سزد که جلباب عبودیت و پوشش فقر و مسکنت را بر اندام جهانیان موزون و همگنان نمود، تا در تلاقی فقر و غنا و عز و نیاز، کاسه ی سؤال، لبریز از جواب و قدح فقر سرریز از غنا گردد.

پس از حمد و ثنای پروردگار، اکنون که این پایان نامه به پایان رسیده است، بر خود لازم می دانم که از استاد ارجمند جناب آقای دکتر کلانتری که راهنمایی پایان نامه را برعهده داشتند، سپاسگزاری کنم.

هم چنین از استاد گرامی جناب آقای دکتر احمدی و استاد محترم جناب آقای دکتر زبرجد کمال تشکر و سپاس را دارم.

از زحمات بی دریغ خانواده ام نیز بسیار متشکرم.

هم چنین از استاد ارجمند جناب آقای دکتر هادیان و مسئول محترم کتابخانه ی دانشکده ی علوم قرآنی، سرکار خانم رحیمیان و دوستان خوبم، نیز بسیار سپاسگزارم.

از خداوند منان، خواستار توفیق و سربلندی دوستان و تمام کسانی که به نوعی مرا در تهیه ی این پایان نامه یاری داده اند، هستم.

از آن جا که همه چیز از خداست، در پایان نیز بار دیگر، خداوند را به خاطر نعمت های بیکرانش سپاس می گویم.

چکیده

بررسی عبادت‌ها در ادیان آسمانی (اسلام، مسیحیت و یهودیت) بر مبنای قرآن و حدیث

به کوشش

مریم فانی

مراد از عبادت‌ها در این پایان‌نامه نماز، روزه، حج، اعتکاف و زکات است. روند کار، این‌گونه است که این عبادت‌ها به ترتیب زمانی از آخر تا اول پیش رفته تا روشن شود که همان عبادت‌هایی که در اسلام - آخرین و کامل‌ترین دین - از طرف خداوند قرار داده شده، به ترتیب در دو دین مسیحیت و یهودیت نیز موجود بوده و به عنوان تکلیف‌های بسیار مهم مورد توجه پیامبران بزرگوار این دو دین بوده است. با وجود تغییرات و تحریفات بسیاری که در کتاب مقدس مورد قبول مسیحیان و یهودیان وجود دارد، می‌توان گفت که این عبادت‌ها هرچند در زمان حال بسیار کمرنگ شده، اما به نوعی در میان پیروان این دو دین وجود دارد یا حداقل، در کتاب ایشان اشاره‌هایی به این عبادت‌ها شده است.

هم‌چنین برای تکمیل و تأیید موضوع مورد بحث، بخشی هم درباره‌ی عبادت‌های دیگر پیامبران الهی (غیر از سه دین ذکر شده) بیان شده و شواهدی از آیات و احادیث نیز آورده شده است.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: ۱ - کلیات	
۱ - ۱ - مقدمه	۲
۱ - ۲ - اهمیت و ضرورت تحقیق	۶
۱ - ۳ - اهداف تحقیق	۷
۱ - ۴ - سؤال‌های تحقیق	۷
۱ - ۵ - فرضیه‌های تحقیق	۷
۱ - ۶ - مروری بر تحقیقات گذشته	۸
۱ - ۷ - روش تحقیق	۹
۱ - ۸ - معناشناسی عبادت	۹
۱ - ۸ - ۱ - از نظر لغت	۹
۱ - ۸ - ۲ - از نظر اصطلاح	۱۰
۱ - ۹ - معناشناسی دین	۱۱
۱ - ۹ - ۱ - از نظر لغت	۱۱
۱ - ۹ - ۲ - از نظر اصطلاح	۱۱
۱ - ۱۰ - شمار ادیان آسمانی	۱۳
۱ - ۱۰ - ۱ - تعریف ادیان آسمانی	۱۳
۱ - ۱۰ - ۲ - وحدت ادیان آسمانی	۱۳
۱ - ۱۱ - سه اصل مشترک ادیان آسمانی	۱۷
۱ - ۱۱ - ۱ - توحید	۱۷
۱ - ۱۱ - ۲ - نبوت	۱۹
۱ - ۱۱ - ۳ - معاد	۲۰
۱ - ۱۲ - نقش و آثار عبادت در ادیان آسمانی	۲۲

فصل دوم : نماز در ادیان آسمانی

۲۴	۱ - ۲ - نماز در اسلام.....
۲۷	۱ - ۱ - ۲ - نماز در قرآن.....
۲۹	۲ - ۱ - ۲ - علت وجوب نماز در حدیث.....
۳۱	۳ - ۱ - ۲ - فضیلت نماز در حدیث.....
۳۵	۲ - ۲ - نماز در مسیحیت.....
۳۵	۱ - ۲ - ۲ - نماز حضرت عیسی(ع) در قرآن و حدیث.....
۳۷	۲ - ۲ - ۲ - نماز حضرت مریم(ع) در قرآن.....
۴۴	۳ - ۲ - نماز در یهودیت و بنی اسرائیل.....
۴۵	۱ - ۳ - ۲ - نماز حضرت موسی(ع) و بنی اسرائیل در قرآن و حدیث.....
۵۸	۲ - ۳ - ۲ - نماز حضرت داوود(ع) در قرآن و حدیث.....
۶۰	۳ - ۳ - ۲ - نماز حضرت سلیمان(ع) در قرآن و حدیث.....
۶۴	۴ - ۳ - ۲ - نماز حضرت یونس(ع) در قرآن.....
۶۴	۵ - ۳ - ۲ - نماز حضرت زکریا(ع) در قرآن و حدیث.....
۶۸	۴ - ۲ - نماز دیگر پیامبران الهی(ع) در قرآن و حدیث.....
۶۸	۱ - ۴ - ۲ - نماز حضرت آدم(ع) در حدیث.....
۷۳	۲ - ۴ - ۲ - نماز حضرت ادریس(ع) در حدیث.....
۷۴	۳ - ۴ - ۲ - نماز حضرت نوح(ع) در حدیث.....
۷۶	۴ - ۴ - ۲ - نماز حضرت ابراهیم و اسماعیل(ع) در قرآن و حدیث.....
۸۱	۵ - ۴ - ۲ - نماز حضرت ابراهیم، اسحاق و یعقوب(ع) در قرآن.....
۸۳	۶ - ۴ - ۲ - نماز حضرت شعیب(ع) در قرآن.....
۸۶	۵ - ۲ - سجده و گریه‌ی انبیا و اوصیا (ع).....
۸۷	۶ - ۲ - عبادت‌گاه‌های مسلمانان، مسیحیان و یهودیان.....
۸۸	نتیجه‌گیری.....

فصل سوم: روزه در ادیان آسمانی

۹۱	۱ - ۳ - روزه در اسلام.....
۹۲	۱ - ۱ - ۳ - روزه در قرآن.....
۹۹	۲ - ۱ - ۳ - علت وجوب روزه در حدیث.....
۱۰۱	۳ - ۱ - ۳ - فضیلت روزه در حدیث.....
۱۰۶	۲ - ۳ - روزه در مسیحیت.....

۱۰۶	۳ - ۲ - ۱ - روزهی حضرت عیسی(ع) در حدیث.....
۱۰۷	۳ - ۲ - ۲ - روزهی حضرت مریم(ع) در قرآن.....
۱۱۰	۳ - ۳ - روزه در یهودیت و بنی اسرائیل.....
۱۱۰	۳ - ۳ - ۱ - روزهی حضرت موسی(ع) در قرآن و حدیث.....
۱۱۳	۳ - ۳ - ۲ - روزهی حضرت داوود(ع) در حدیث.....
۱۱۴	۳ - ۳ - ۳ - روزهی حضرت زکریا(ع) در قرآن.....
۱۱۸	۳ - ۳ - ۴ - روزهی دیگر پیامبران الهی(ع) در حدیث.....
۱۱۸	۳ - ۳ - ۴ - ۱ - روزهی حضرت آدم(ع) در حدیث.....
۱۲۰	نتیجه گیری.....

فصل چهارم: حج در ادیان آسمانی

۱۲۳	۴ - ۱ - حج در اسلام.....
۱۲۴	۴ - ۱ - ۱ - حج در قرآن.....
۱۳۲	۴ - ۱ - ۲ - فضیلت حج در حدیث.....
۱۳۴	۴ - ۱ - ۳ - قربانی در اسلام.....
۱۳۵	۴ - ۱ - ۳ - ۱ - قربانی در قرآن.....
۱۴۰	۴ - ۲ - حج در مسیحیت.....
۱۴۰	۴ - ۲ - ۱ - حج حضرت عیسی(ع) در حدیث.....
۱۴۲	۴ - ۳ - حج در یهودیت و بنی اسرائیل.....
۱۴۲	۴ - ۳ - ۱ - حج حضرت موسی(ع) در قرآن و حدیث.....
۱۴۴	۴ - ۳ - ۲ - حج حضرت سلیمان(ع) در حدیث.....
۱۴۵	۴ - ۳ - ۳ - حج حضرت یونس(ع) در حدیث.....
۱۴۷	۴ - ۴ - حج دیگر پیامبران الهی(ع) در حدیث.....
۱۴۷	۴ - ۴ - ۱ - حج حضرت آدم(ع) در حدیث.....
۱۵۰	۴ - ۴ - ۲ - حج حضرت ابراهیم(ع) و حضرت اسماعیل(ع) در قرآن و حدیث.....
۱۵۸	نتیجه گیری.....

فصل پنجم: اعتکاف در ادیان آسمانی

۱۶۲	۵ - ۱ - اعتکاف در اسلام.....
۱۶۲	۵ - ۱ - ۱ - اعتکاف در قرآن.....
۱۶۳	۵ - ۱ - ۲ - فضیلت اعتکاف در حدیث.....

۱۶۶	۵ - ۲ - اعتکاف در مسیحیت
۱۶۶	۵ - ۲ - ۱ - اعتکاف حضرت مریم(ع) در قرآن
۱۶۹	۵ - ۳ - اعتکاف در یهودیت و بنی اسرائیل
۱۷۰	۵ - ۳ - ۱ - اعتکاف حضرت موسی(ع) در قرآن
۱۷۱	۵ - ۳ - ۲ - اعتکاف حضرت سلیمان(ع) در قرآن و حدیث
۱۷۱	۵ - ۴ - اعتکاف دیگر پیامبران الهی(ع) در قرآن
۱۷۱	۵ - ۴ - ۱ - اعتکاف حضرت ابراهیم و اسماعیل(ع) در قرآن
۱۷۲	نتیجه‌گیری

فصل ششم: زکات در ادیان آسمانی

۱۷۵	۶ - ۱ - زکات در اسلام
۱۷۶	۶ - ۱ - ۱ - زکات در قرآن
۱۷۸	۶ - ۱ - ۲ - علت وجوب زکات در حدیث
۱۸۱	۶ - ۱ - ۳ - فضیلت زکات در حدیث
۱۸۲	۶ - ۱ - ۴ - زکات فطره
۱۸۲	۶ - ۱ - ۵ - خمس
۱۸۳	۶ - ۲ - زکات در مسیحیت
۱۸۶	۶ - ۲ - ۱ - زکات حضرت عیسی(ع) در قرآن
۱۸۶	۶ - ۳ - زکات در یهودیت و بنی اسرائیل
۱۸۶	۶ - ۳ - ۱ - زکات حضرت موسی(ع) و بنی اسرائیل در قرآن و حدیث
۱۹۱	۶ - ۴ - زکات دیگر پیامبران الهی(ع) در قرآن و حدیث
۱۹۱	۶ - ۴ - ۱ - زکات حضرت آدم(ع) و فرزندان ایشان در حدیث
۱۹۲	۶ - ۴ - ۲ - زکات حضرت ابراهیم، اسحاق و یعقوب(ع) در قرآن
۱۹۳	۶ - ۴ - ۳ - زکات حضرت اسماعیل(ع) در قرآن
۱۹۳	نتیجه‌گیری

۱۹۵	نتیجه‌گیری کلی
-----	----------------

فهرست منابع و مآخذ

۱۹۸	فهرست منابع فارسی
۲۰۵	فهرست منابع عربی
۲۱۰	فهرست مقاله‌ها

فصل اول

کلیات

۱ - ۱ - مقدمه

عبادت و پرستش، جوششی است از اعماق ذرات عالم که عطر جانبخش آن همه جا گسترده و پرتو انوارش هستی را روشن ساخته است. عبادت ندای فطرت، راز آفرینش، اصلی ترین نیاز انسان و سرلوحه‌ی تعالیم انبیا است. در سوره‌ی ذاریات آیه‌ی ۵۶، هدف از خلقت جن و انس، عبادت (خدا) بیان شده است، آن جا که می‌فرماید: (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ). (و جن و انس را نیافریدم جز برای آن که مرا بپرستند). آری، عبودیت حضرت احدیت عالی ترین مرتبه‌ی ای است که آدمی می‌تواند به آن نایل گردد.

در قرآن اشاره‌هایی درباره‌ی عبادت‌های دیگر ادیان آسمانی شده؛ ولی جزئیات آن بیان نشده است، مانند نماز حضرت عیسی و مریم (ع) در مسیحیت، نماز حضرت موسی و بنی اسرائیل، داوود، سلیمان، یونس و زکریا (ع) در یهودیت، و نماز دیگر پیامبران الهی مانند حضرت ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب و شعیب (ع). روزه‌ی حضرت مریم (ع) در مسیحیت، روزه‌ی حضرت موسی و زکریا (ع) در یهودیت. حج دیگر پیامبران الهی مانند حضرت ابراهیم و اسماعیل (ع). اعتکاف حضرت مریم (ع) در مسیحیت، اعتکاف حضرت موسی و سلیمان (ع) در یهودیت و اعتکاف دیگر پیامبران الهی مانند حضرت ابراهیم و اسماعیل (ع) و زکات حضرت عیسی (ع) در مسیحیت، زکات حضرت موسی (ع) و بنی اسرائیل در یهودیت و زکات دیگر پیامبران الهی مانند حضرت ابراهیم، اسماعیل، اسحاق و یعقوب (ع).

هم‌چنین، در کتاب‌های حدیثی روایاتی در این موضوع وارد شده است مانند نماز حضرت عیسی (ع) در مسیحیت. نماز حضرت موسی و بنی اسرائیل، داوود، سلیمان و زکریا (ع) در یهودیت و نماز دیگر پیامبران الهی مانند حضرت آدم، ادریس، نوح و ابراهیم (ع). روزه‌ی حضرت عیسی (ع) در مسیحیت، روزه‌ی حضرت موسی و داوود (ع) در یهودیت و روزه‌ی دیگر پیامبران الهی مانند حضرت آدم (ع). حج حضرت عیسی (ع) در مسیحیت، حج حضرت موسی، سلیمان و یونس (ع) در یهودیت و حج دیگر پیامبران الهی مانند حضرت آدم، ابراهیم و اسماعیل (ع). اعتکاف حضرت سلیمان (ع) در یهودیت و زکات حضرت موسی (ع) در یهودیت و زکات دیگر پیامبران الهی مانند حضرت آدم و فرزندان ایشان و اسماعیل (ع).

لازم به ذکر است که مبنای کار، آیات قرآن و احادیث است؛ ولی در ضمن آن، فراهایی از کتاب مقدس مورد قبول مسیحیان (عهد جدید) و یهودیان (عهد عتیق) نیز آورده می‌شود که البته در صدد تأیید و تصدیق الهی و وحیانی بودن تمام آن‌ها نیستیم؛ بلکه فقط برای تکمیل

بحث و آشنایی خوانندگان عزیز با این عبادت‌ها در زمان کنونی مسیحیان و یهودیان است. هم‌چنین، از دیگر کتاب‌های مرتبط با موضوع هم استفاده می‌شود.

در این جا از بیان نکته ای ناگزیریم و آن این است که: حضرت مریم(ع) قبل از آمدن حضرت عیسی(ع) پیرو دین حضرت موسی(ع) یعنی یهودیت بود؛ اما با آمدن حضرت عیسی(ع) ایشان باید پیرو جناب عیسی(ع) می شد و به دین ایشان می گروید. علاوه بر این، شخصیت حضرت مریم(ع) در دین مسیحیت، بسیار بارز و برجسته است و همه جا سخن از عیسی و مریم(ع) با هم می آید؛ بنابراین، در این پایان نامه حضرت مریم(ع) را در قسمت مسیحیت می آوریم. در مورد حضرت زکریا نیز باید گفت از این جهت که حضرت زکریا(ع) در دین یهودیت، شخصیت بارز و برجسته ای دارد؛ در این پایان نامه، این پیامبر بزرگوار را در قسمت یهودیت می آوریم.

تقریباً در بیش تر موارد پس از بیان آیه و حدیثی که درباره ی عبادت‌های مذکور در ادیان آسمانی غیر از اسلام آورده شده، نظر و استنتاج گردآورنده نیز آورده شده است.

در مورد احادیثی که بیان شده، سزاوار این است که آگاهی از مفاد این گونه از احادیث بر فرض صحت آن‌ها، به اهل و مرجع آن‌ها ارجاع داده شود. بنابراین ارزیابی سند و محتوای این احادیث، بر عهده ی دانشمندانی است که با علم رجال آشنا هستند. ما در این جا به گفته‌ی محدثان بزرگی مانند شیخ مفید، شیخ طوسی، کلینی، شیخ صدوق و حرعاملی و... در کتاب‌های معتبر و مهم آن‌ها، استناد کرده‌ایم. در مواردی هم که نقد یکی از عالمان حدیث نقل شده، آن را بیان کرده ایم. علاوه بر آن، نرم‌افزار درایة‌النور - وابسته به مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی - به بررسی سند برخی از احادیث پرداخته که ما آن‌ها را هم ذکر کرده‌ایم.

اصطلاح‌هایی که در ارزیابی اسناد احادیث به کار رفته و ما از برخی از آن‌ها کمک گرفته‌ایم عبارتند از:

صحیح: حدیثی است که سلسله سند آن توسط رجال موثق و امامی مذهب به معصوم متصل گردد. (مدیر شانه چی، ۱۳۴۴، ۱۰۸ - همان، ۱۳۸۴، ۶۸).

حسن: خبری است که تمام سلسله سند در هر طبقه، امامی مذهب و ممدوح باشند ولی تنصیب بر عدالت هریک نشده باشد یا بعضی ممدوح و بقیه ثقه باشند. (همان، ۱۳۴۴، ۱۰۸ - همان، ۱۳۸۴، ۷۲).

موثق: خبری است که نسبت به کلیه ی افراد ناقلین، تنصیب به توثیق شده باشد، گرچه بعضی از رجال سلسله سند، غیر امامی باشند. (همان، ۱۰۹).

قوی: خبری است که تمامی افراد زنجیره ی حدیث، امامی مذهب باشند؛ گرچه نسبت به بعضی از آنان مدح و ذمی نرسیده باشد. (همان، ۱۳۸۴، ۶۸).

ضعیف: خبری است که شروط یکی از اقسام نام برده (صحیح، حسن، موثق و قوی) در آن جمع نباشد. (همان، ۱۰۹).

هر سند از جهت اتصال یا عدم اتصال به معصوم یکی از این چهار صورت دارد: مسند: حدیثی است که سلسله سند آن در همه ی مراتب تا معصوم، مذکور و متصل باشد. (همان، ۱۱۲).

مرفوع: حدیثی است که از وسط سلسله یا آخر آن، یک یا چند نفر از روات افتاده باشند؛ لکن راوی تصریح به رفع نماید. (همان، ۱۱۲).

مرسل: حدیثی است که شخصیتی که خود، حدیث را از پیغمبر یا امام نشنیده، بدون وساطت صحابی از معصوم نقل کند؛ به عبارت دیگر مرسل حدیثی است که آخرین راوی حدیث، مذکور یا معلوم نباشد. (همان، ۱۱۹).

موقوف: حدیثی است که از صحابی معصوم نقل شده، بدون این که وی آن را به معصوم اسناد دهد؛ چه سلسله سند تا صحابی متصل باشد چه منفصل. (همان، ۱۱۸).

در این پایان نامه، احادیثی که در باب فضیلت این عبادت‌ها ذکر شده، به خاطر مشهور بودن، اصلاً مورد ارزیابی قرار نگرفته‌اند.

این پایان نامه شامل شش فصل است: فصل اول به کلیات می‌پردازد و بقیه‌ی فصل‌ها به بررسی این عبادت‌ها در ادیان آسمانی می‌پردازد، در هر فصلی، نتیجه‌گیری از آن فصل شده و در پایان، نیز نتیجه‌گیری کلی انجام گرفته است.

در پایان قبل از وارد شدن به بحث، بیان توضیح واژگان کلیدی لازم به نظر می‌رسد. نماز: نماز که معادل آن در عربی «صلات» است، از نظر لغت به معنی دعا است مانند آیه ی ۱۰۳ سوره ی توبه که می‌فرماید: (... صَلَّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ ...). (برایشان دعا کن، زیرا دعای تو برای آنان آرامشی است). (راغب اصفهانی، ۱۴۲۷، ۴۹۱).

هم‌چنین در معنی صلوات، روآوردن و توجه و انعطاف به چیزی یا کسی نیز گفته‌اند مانند آیه ی ۴۳ سوره ی احزاب که می‌فرماید: (هُوَ الَّذِي يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ...). (اوست کسی که با فرشتگان خود بر شما درود می‌فرستد تا شما را از تاریکی‌ها به سوی روشنایی برآورد...). (حسینی دشتی، ۱۳۷۶، ج ۶، ۷۱۵).

برخی نیز گفته‌اند به قسمت باریک پشت، صلاً گویند. از آن‌جا که آن قسمت به هنگام رکوع و سجود، حرکت می‌کند، بنابراین به آن، نماز گفته‌اند. (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۱، ۲۶۶ - فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۷، ۱۵۳).

صلوات به معنی کنیسه و معبد و محل عبادت و محل نماز یهودیان نیز است، که در قرآن از آن با تعبیر جمع «صلوات» نام برده شده است مانند آیه ی ۴۰ سوره ی حج که می‌فرماید: (... وَ لَوْ لَا دَفَعُ اللّٰهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهَدَمْتُ صَوَامِعُ وَ بِيَعٍ وَ صَلَوَاتٍ وَ مَسَاجِدٍ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ

کَثِيرًا... (... و اگر خدا بعضی از مردم را با بعضی دیگر دفع نمی‌کرد، صومعه‌ها و کلیساها و کنیسه‌ها و مساجدی که نام خدا در آنها بسیار برده می‌شود، سخت ویران می‌شد...). (حسینی دشتی، ۱۳۷۶، ج ۶، ۷۱۹).

در فرهنگ‌های فارسی نیز برای نماز، معانی زیر بیان شده است:
بندگی، اطاعت، فرمانبرداری، سرفروداوردن برای تعظیم، خم شدن به نشانه‌ی تکریم و پرستش. (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۴، ۲۲۷۳۱ - ۲۲۷۳۲).

نماز در اصطلاح به معنی عبادت مخصوصی است که دارای مجموعه‌ای از اذکار و حرکات خاصی مانند رکوع و سجود است که همراه با ستایش و توجه به خداوند است و متضمن دعا و خضوع نزد خداست و به قصد پرستش و تعظیم و تقرب به خداوند انجام می‌گیرد که پیوسته همراه شریعت بوده و از هیچ شریعتی جدا نمی‌شود؛ هرچند که در ادیان مختلف، دارای اشکال متفاوت بوده باشد. رک: (خرمشاهی، ۱۳۸۱، ج ۲، ۱۳۷۹ - راغب اصفهانی، ۱۴۲۷، ۴۹۱ - شعرانی، ۱۳۹۸، ج ۲، ۵۳).

روزه: روزه که معادل آن در عربی «صوم» است، از نظر لغت به معنی امساک و خودداری از هر کاری اعم از خوردن، آشامیدن، سخن گفتن، راه رفتن و ... است چنان که به اسبی که از حرکت یا خوردن خودداری می‌کند می‌گویند صائم. (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ۳۵۰ - راغب اصفهانی، ۱۴۲۷، ۵۰۰ - فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۷، ۱۷۱).

روزه در اصطلاح به معنی امساک و خودداری از بعضی از امور مانند خوردن و آشامیدن و ... برای اطاعت فرمان خدا از اذان صبح تا مغرب می‌باشد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵، ۲۴۹).

حج: حج از نظر لغت به معنی قصد است. حَجَّ الْبَيْتِ أَيْ قَصَدَ الْبَيْتَ. (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۲، ۲۲۶ - طریحی، ۱۳۷۵، ج ۲، ۲۸۵).

راغب در مفردات درباره‌ی معنی لغوی حج گفته: «حج، از نظر لغت به معنی قصد زیارت است». (راغب اصفهانی، ۱۴۲۷، ۲۱۸).

حج، از نظر اصطلاح به معنی قصد خانه‌ی خدا در مکه برای تقرب به او با اعمال مخصوص و در زمان و مکان مخصوص است. (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۲، ۲۸۵).

در فرهنگ‌های فارسی نیز، حج به همین معنی آمده است. (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۶، ۸۶۸۴).

اعتکاف: اعتکاف از ریشه‌ی «عکف» است که از نظر لغت دارای معانی زیر است:

رو آوردن به چیزی و مواظب آن بودن مانند آیه‌ی ۱۳۸ سوره‌ی اعراف که می‌فرماید: (...)
قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ... (قومی که بر [پرستش] بت‌های خویش [رو می‌آوردند و] همت می‌گماشتند...)

اقامت در جایی و ملازم آن مکان بودن، و حبس و منع کردن مانند آیه‌ی ۱۸۷ سوره‌ی بقره که می‌فرماید: (وَلَا تَبَاشِرُوهُمْ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ...). (و در حالی که در مساجد

معتکف هستید [با زنان] درنیامیزید... (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۹، ۲۵۵ - طریحی، ۱۳۷۵، ج ۵، ۱۰۳).

اعتکاف از نظر اصطلاح، به معنی ماندن (حبس کردن خود) در مسجد (محل مقدس) برای انجام عبادت به قصد قربت است. (راغب اصفهانی، ۱۴۲۷، ۵۷۹).
(رک: قرشی، ۱۳۷۱، ج ۵، ۲۹).

در فرهنگ‌های فارسی نیز، اعتکاف به معنی در جایی ماندن و گوشه‌نشینی برای عبادت آمده است. (معین، ۱۳۸۶، ج ۱، ۲۷۹).

زکات: زکات از نظر لغت به معانی زیر آمده است:

طهارت مانند آیه ۹ سوره ی شمس که می فرماید: (قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا). (هر کس آن را پاک گردانید، قطعاً رستگار شد).

رشد و برکت مانند از گاه الله یعنی خدا او را رشد دهد (زیادکند) و برکت دهد.

صلاحیت و شایستگی مانند هَذَا الْأَمْرُ لَا يَزُكُو، أَي: لَا يَلِيقُ. این کار شایسته نیست.

و خلاصه ی هرچیز مانند. (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۴، ۳۸۵ - طریحی، ۱۳۷۵، ج ۱، ۲۰۳ - ۲۰۴ - فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۵، ۳۹۴).

زکات از نظر اصطلاح یعنی خارج کردن مقدار مشخصی از مال برای مصرف فقرا و مساکین و مصلحت عمومی که به واسطه ی آن، مال، پاک می‌شود و برکت می‌یابد. (رک: ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۴، ۳۸۵ - راغب اصفهانی، ۱۴۲۷، ۳۸۱).

۱ - ۲ - اهمیت و ضرورت تحقیق

عبادت و پرستش خداوند یکتا، یکی از اصول تعلیم‌های پیامبران الهی است؛ بنابراین تعلیم‌های هیچ پیامبری از عبادت خالی نبوده است.

در همه ی ادیان آسمانی، عبادت لازمه ی زندگی و هم‌چنین سعادت‌مندیدست. در آیات قرآن و احادیث به صورت جزئی و پراکنده، اشاره‌هایی درباره ی عبادت‌ها در ادیان آسمانی (اسلام، مسیحیت و یهودیت) و حتی دیگر پیامبران الهی وجود دارد؛ اما به صورت یکجا و جامع به طوری که دربرگیرنده ی همه ی جوانب این موضوع باشد، گردآوری نشده است، و کتاب‌هایی هم که در این زمینه وجود دارد، بر مبنای قرآن و حدیث نیست؛ لذا جای خالی این بحث در زمینه ی کتاب‌های مرتبط با قرآن و ادیان آن هم مبتنی بر قرآن و احادیث احساس می‌شد. امید است که این پایان‌نامه، این هدف والا را تحقق بخشد.

۱ - ۳ - اهداف تحقیق

در این تحقیق هدف های زیر دنبال می شود:

۱. مطالعه و غور در اعمال عبادی ادیان آسمانی و بررسی اشتراکها و تفاوت های آنها بر اساس قرآن و حدیث.
۲. نشان دادن جایگاه هر یک از این عبادت ها و میزان اهتمام به آنها در ادیان آسمانی.
۳. در دسترس قرار دادن مجموعه ای به طور نسبی جامع از عبادت های سایر ادیان آسمانی با محوریت قرآن و حدیث و نیز استفاده از کتاب مقدس کنونی مورد قبول یهودیان و مسیحیان.
۴. برطرف شدن ابهام های پیروان ادیان آسمانی نسبت به عبادت های یکدیگر.
۵. تبیین نوع تلقی اسلام نسبت به عبادت های این ادیان.

۱ - ۴ - سؤال های تحقیق

۱. وضعیت عبادت در دیگر ادیان آسمانی چگونه است و قرآن و حدیث چه تصویری در این مورد ارائه می دهند؟
۲. آیا می توان علی رغم وجود اختلاف در ظاهر و شکل این عبادت ها، آنها را دارای روح و جوهر واحد دانست؟
۳. آیا می توان با بهره گیری از قرآن و حدیث، ادعا کرد که همه یا برخی از عبادت های دیگر ادیان آسمانی توسط پیروان آنها تحریف شده است؟

۱ - ۵ - فرضیه های تحقیق

۱. علی رغم وجود اختلاف در ظاهر و شکل این عبادات، می توان آنها را دارای روح و جوهر واحد دانست.
۲. با بهره گیری از قرآن و حدیث، می توان ادعا کرد که همه یا برخی از عبادت های دیگر ادیان آسمانی توسط پیروان آنها تحریف شده است.

۱ - ۶ - مروری بر تحقیقات گذشته

درباره‌ی موضوع «عبادت‌ها در ادیان آسمانی» (اسلام، مسیحیت و یهودیت) بر مبنای قرآن و حدیث «تاکنون کتاب و یا مقاله ای به طور مستقل و جامع با این عنوان، تألیف نشده است، و بیش‌تر این مباحث در ضمن کتاب‌های متعدد، آن هم به صورت پراکنده و جزئی آمده است مانند تفسیرها، کتاب‌های حدیثی، فقهی، ادیان و...»

نخستین منبع در این زمینه را باید خود قرآن کریم ذکر کرد که در آیات متعدد ولی به صورت پراکنده و در ضمن آیات و سوره‌های مختلف به این عبادت‌ها اشاره کرده است و لذا تقریباً بیش‌تر تفسیرها در ذیل آیات مربوطه، به این موضوع پرداخته‌اند. در این زمینه می‌توان به چند نمونه از این تفسیرها اشاره کرد: تفسیر البرهان فی تفسیر القرآن، تألیف بحرانی (۱۴۱۶)، تفسیر المیزان فی تفسیر القرآن، تألیف علامه طباطبایی (۱۴۱۷)، تفسیر مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تألیف طبرسی (۱۳۷۲).

در کتاب‌های حدیثی و فقهی معتبر نیز، مباحثی در این باب در ضمن موضوع‌های مختلف به چشم می‌خورد. در این زمینه می‌توان به چند مورد از آن‌ها اشاره کرد: الکافی، تألیف کلینی (۱۳۶۵)، بحار الانوار، تألیف مجلسی، (۱۴۰۴)، وسائل الشیعه، تألیف حرعاملی (۱۴۰۹)، من لا یحضره الفقیه، تألیف شیخ صدوق (۱۴۱۳) و نیز علل الشرایع (بی تا) به دست همین محدث بزرگوار، تحف العقول، تألیف ابن شعبه حرانی، (۱۴۰۴) و کلیات احادیث قدسی، تألیف حرعاملی (۱۳۸۰).

کتاب فقه پژوهی قرآنی: درآمدی بر مبانی نظری آیات الأحکام توسط محمد علی ایازی (۱۳۸۰) در ضمن مباحث خود به نماز، روزه، حج و زکات در ادیان گذشته نیز پرداخته است. کتاب‌هایی مانند سیمای نماز به قلم حسین حق شناس (۱۳۷۳)، پرستش آگاهانه به قلم محمدرضا رضوان طلب (۱۳۷۵)، جامع آیات و احادیث نماز به قلم عباس عزیزی (۱۳۷۵) و نماز در سایر ادیان آسمانی به قلم م.ع عطایی اصفهانی (۱۳۸۵) به نماز در ادیان گذشته اشاره کرده‌اند.

کتاب عبادات در ادیان ابراهیمی به قلم عباس اشرفی (۱۳۸۴) به این عبادت‌ها در ادیان آسمانی در زمان کنونی پرداخته است.

هم‌چنین، مقاله ای با عنوان "اعتکاف (نگاهی به سابقه ی اعتکاف در ادیان گذشته)"، به قلم اسماعیل نساجی زاده در مجله ی درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ی ۶، به طور جزئی به اعتکاف در ادیان گذشته پرداخته است.

ولی با این وجود، به نظر می‌رسد هنوز کاری جامع که دربرگیرنده‌ی همه‌ی جوانب این موضوع باشد، انجام نشده؛ بنابراین باید گفت که از این منظر، کاری نو و بدون پیشینه است، امید آن می‌رود که پایان‌نامه‌ی مذکور برآورنده‌ی این هدف باشد.